

VIEŠOSIOS INFORMACIJOS STEBĖSENA (MONITORINGAS)

Be kasmet daugėjančių skundų nagrinėjimo funkcijos Tarnybai įstatymų leidėjas pavedė ir dar vienos nemažiau svarbios, iššūkių nestokojančios funkcijos atlikimą – viešosios informacijos stebėseną visuomenės informavimo priemonėse, išskyrus radijo ir televizijos programas. Šioje Tarnybos metinės veiklos ataskaitos dalyje bus kalbama apie apibendrintus kasdien atliekamos stebėsenos rezultatus ir stebimas tendencijas. Kupina iššūkių šią funkciją daro aplinkybė, kad stebėsenos laukas yra *neribotas*, kadangi stebimų subjektų, kartu ir objektų ratas yra *begalinis*, pradedant socialiniais tinklais, sąmoningai nutylint laikraščius ir žurnalus, interneto portalus ir baigiant akademine, grožine literatūra.

Funkcijos įgyvendinimą užtikrina Viešosios informacijos stebėsenos ir ekspertizės skyrius, tiksliau vienas minėto skyriaus darbuotojas, pasitelkdamas monitoringo sistemą, veikiančią pagal nuolat atnaujinamus raktinius žodžius. Ne pirmus metus teikiamose ataskaitose pažymima, kad techniniai ir žmogiškieji resursai šiai funkcijai atlikti yra nepakankami, ypatingai atsižvelgiant į jau įprasta tapusia nelengvą geopolitinę situaciją, kuomet beveik kas dieną susiduriama su netikromis naujienomis (angl. *fake news*), kurios būna akivaizdžios dėl savo įžūlumo arba mažiau akivaizdžios, nes „kuklesnės“, tačiau su kiekvienais metais įgaunančios pagreitį, besitransformuojančios į kitas, ženkliai sudėtingiau aptinkamas, formas. Vienas žmogus, net ir pasitelkęs monitoringo sistemą, yra paprasčiausiai nepajėgus apdoroti šios sistemos sugeneruojamų duomenų masyvų, o ir pati sistema reikalauja nuolatinio tobulinimo, tačiau, kaip ir bet kuris technologinis sprendimas ar IT instrumentas, reikalauja finansinių investicijų. Tai šiuo metu yra didžiausias iššūkis, kadangi jau seniai nebepakanka sistemą papildyti naujais raktiniais žodžiais, reikalingi kitokie, sudėtingesni techniniai sprendimai. Ataskaitiniu laikotarpiu Tarnyba negalėjo leisti sau brangių technologinių instrumentų diegimo, tačiau, kaip matysime toliau, net ir su esamais resursais ambicingi ir dažnu atveju, neįmanomi uždaviniai atliekami puikiai, pasiekiami neįtikėtini rezultatai veikiant organizuotai, atsidavusiai dirbančiai Tarnybos komandai.

Pastebėti pažeidimus yra tik vienas iš sudėtingo proceso elementų, svarbu suprasti, koks turi būti kitas žingsnis. Ar reikia nutraukti laikraščio ar blokuoti portalo veiklą? Ar tam pakanka teisinių instrumentų ir mechanizmų? Ar draudimas, veiklos nutraukimas, blokavimas yra demokratinė, kartu ir proporcinga priemonė, ar rezultatas gali būti pasiektas pasitelkiant kokybiškai kitokius sprendimus? Į šiuos klausimus Tarnyba atsako absoliučiai kiekvieną kartą, kuomet susiduria su propagandinės informacijos vertinimu, nepriklausomai nuo to, ar ji skelbiama socialinėje medijoje, spaudoje, interneto portale ar populiaraus naujienų portalo komentarų skiltyje. Svarbu suvokti, kad atitinkamo laikraščio, žurnalo veiklos nutraukimas arba, kalbant apie interneto portalus, prieigos blokavimas, šiandien, kaip niekada anksčiau, yra pernelyg paprastai įveikiama priemonė. Užblokavus prieigą prie vieno portalo, jau rytoj absoliučiai identiškas portalas, kuriam vadovauja tie patys asmenys, atgyja interneto platumose tik su šiek tiek pakoreguotu domeno pavadinimu. Ta pati taisyklė faktiškai galioja ir laikraščiams arba žurnalams, tik pastaruoju atveju transformacijos procesas ilgiau užtrunka. Geras prieigos prie interneto portalo blokavimo įveikimo pavyzdys yra garsiai nuskambėjusi *Linkomanijos* byla – užblokavus prieigą prie šio portalo vartotojams iš Lietuvos, jis puikiausiai pasiekiamas bet kurioje kitoje pasaulio šalyje esantiems vartotojams. Galima prieštarauti ir teigti, jog tikslas pasiektas, nes portalas skirtas Lietuvos vartotojams ir būtent jie yra šio portalo tikslinė

auditorija. Tačiau net ir Lietuvos vartotojams šios svetainės blokas yra labai paprastai įveikiamas į galinį įrenginį, kitaip tariant, kompiuterį ar išmanųjį telefoną instaliuojant nemokamą virtualaus privataus tinko (*angl. VPN*) aplikaciją, kuri, be kita ko, naudojama konkrečios valstybės interneto paslaugos tiekėjų nustatytiems geografiniams ribojimams apeiti ir toliau džiaugtis konkrečioje valstybėje draudžiamu turiniu.

Be jokios abejonės tai nereiškia, kad neturi būti imamos priemonių kovojant su neteisėtais reiškiniais, tačiau priemonės turi būti toli siekiančios ir efektyvios, poveikio priemonės taikymas vardan pritaikymo negali būti ir neturi būti toleruojamas. Šis principas pasidaro ypač aktualus, kuomet kalbama apie nedraugiškos valstybės propagandą, netikras naujienas, skirtas pakirsti pasitikėjimą valstybe, jos institucijomis ir, galiausiai, demokratinėmis vertybėmis. Nuožmaus informacinio karo sąlygomis atsakas turi būti konkretus, aiškus ir griežtas, valstybės veiksmai koordinuoti, pozicija bei politika šioje srityje turi būti sisteminga, vienareikšmiška ir nukreipta į tikros padėties atskleidimą, paaiškinimą piliečiams, kitaip tariant, į tikros, o ne propaganda kuriamos alternatyvios, tikrovę pakeičiančios, informacijos sklaidimą visuomenei. Tarnybos nuomone, minėtam tikslui pasiekti turi būti suvienytos visų valstybės institucijų, stebėtojų valstybės informacinį lauką, pajėgos, pasitelkiami akademijos atstovai, atitinkamų sričių ekspertai, skiriami pakankami finansiniai resursai. Tarnyba, *gavusi atitinkamą finansavimą*, yra pasirengusi koordinuoti ir suburti tokią ekspertų grupę. Patirties organizuojant ekspertinių grupių darbą turima pakankamai, virš 10 metų puikiai organizuojamas trijų ekspertinių grupių darbas (apie šių grupių atliekamas funkcijas siūlome susipažinti 2.5 ir 2.6 skyriuose). Turime suprasti, kad kovojant su melu vienintelė kovos priemonė yra *teisinga, faktais paremta ir pagrįsta informacija bei jos sklaida visuomenėje, pateikiama visuomenei suprantama kalba, taip pat prieinama tautinių mažumų kalba*. Tik tokiu būdu galima pasipriešinti informacinėms grėsmėms, draudimai ir ribojimai neveikia, tačiau visuomenės edukacija ir tiesa yra puikios priemonės kovojant su informaciniu maru.

Inspektoriumi įstatymo leidėjo nustatyta priedermė – ginti žmogaus teises, šio principo griežtai laikomasi Tarnybos veikloje, ne išimtis ir stebėsenos vykdymas, būtent todėl inspektorius veiksmai pirmiausia yra nukreipti į žmogaus teisių gynybą ir prevencinį darbą, drausti ir bausti, taikant administracinę atsakomybę, nėra inspektorius prioritetas. Prevencinis darbas, visų pirma, pasireiškia kreipimaisi į už interneto portalų turinį atsakingus asmenis žodžiu ar raštu juos informuojant apie pažeidimus ir prašant kuo skubiau pašalinti įstatymų pažeidimus arba taikyti technines priemones, ribojančias informacijos prieinamumą nepilnamečiams. Ši aktyviai taikoma priemonė duoda rezultatų ir padeda mažinti žalingos informacijos sklaidą internete.

Per ataskaitinį laikotarpį surašyti 27 prevenciniai raštai, rekomenduojantys pašalinti draudžiamą / ribojamą informaciją arba taikyti atitinkamas technines priemones, ribojančias informacijos prieinamumą nepilnamečiams. Teisės aktai nenustato laikotarpio, per kurį žalingo turinio informacija turi būti pašalinama, tačiau žurnalistų etikos inspektorius nurodo tokią informaciją pašalinti nedelsiant. 2019 metais, kaip ir 2018 metais, visi reikalavimai įvykdyti. Dažniausiai informacija yra pašalinama operatyviai – per parą. Ataskaitiniais metais daugiausiai šie raštai buvo siunčiami interneto portalams – *lyttas.lt, laisvaslaikrastis.lt ir futbolas.lt*.

2019 metais buvo atlikta Telšių apskrities regioninės spaudos leidinių stebėseną siekiant patikrinti, kaip laikomasi visuomenės informavimo sritį reglamentuojančių teisės aktų nuostatų reikalavimų.

Stebėtos visos apskrityje leidžiamos visuomenės informavimo priemonės (spaudos leidiniai): „Atošvaistė“, „Būdas žemaičių“, „Didmiestis“, „Kalvotoji Žemaitija“, „Penktadienio žemaitis“ (2018 metais išleisti trys numeriai; laikraščio leidyba nutraukta), „Plungė“, „Plungės žinios“, „Santarvė“, „Telšių žinios“, „Vakarų Lietuva“, „Žemaičių saulutė“ ir „Žemaitis“.

Apžvelgiami leidiniai didžiausią dėmesį – kaip tai ir būdinga regioninei spaudai – skiria savo krašto, rajono, miesto naujienoms. Tai informacija apie savivaldybių nuveiktus ir būsimus darbus, socialines problemas, regiono kultūros naujienas, istoriją, nusipelnčius žmones, įdomias asmenybes, jų pasiekimus.

Iš peržvelgtų leidinių išsiskiria „Atošvaistė“ ir „Žemaičių saulutė“. Pirmasis – „Atošvaistė“, Mažeikių Merkelio Račkausko gimnazijos laikraštis, kurio iniciatorius – gimnazijos žurnalistų būrelis, tęsiantis dar prieškarį pradėto spausdinti laikraščio leidybą. Kitas leidinys – kultūros savaitraštis „Žemaičių saulutė“ (leidėjas – Ž. Pilitausko ind. veikla; rengėjas – draugija „Saulutė“). Abu leidiniai iš visų apžvelgiamų skiriasi savo turiniu: gimnazistų rengiamame laikraštyje „Atošvaistė“ visos skelbiamos žinios susijusios su gimnazija, jos auklėtiniais ir mokytojais (esamais ir buvusiais), pasiekimais, gimnazistų kūryba, renginiais, kelionėmis, šventėmis; „Žemaičių saulutės“ akirtyje – žemaičių kultūros laukas, po kurį vaikšto šviesūs ir kūrybingi žmonės, kuriame verčiamos vagos atskleidžia turtingą Žemaitijos istoriją, kultūros paveldą, meno iniciatyvas.

Telšių apskrities spaudos leidinių išskirtinė savybė – didžiavimasis savo krašto unikalumu: tai nepaprasta Žemaitijos istorija, ypatinga žemaičių kalba/tarmė, išsaugoti ir puoselėjami archajiški papročiai ir tradicijos, nuostabi gamta, savotiškas žemaičių būdas, Lietuvai nusipelnusių mokslo ir meno žmonių, visuomenės veikėjų gausa, išskirtinės miestų ir miestelių istorijos. Apie tai paprastai rašoma rubrikose, prieduose ar publikacijose, kurias remia Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas („Būdas žemaičių“, „Kalvotoji Žemaitija“, „Plungė“, „Santarvė“, „Telšių žinios“, „Vakarų Lietuva“). Svarbu pabrėžti, kad šio fondo parama regioninei spaudai remia net tik konkrečius leidinius, *bet ir skaitytojus, Lietuvos piliečius, stiprina pasitikėjimo ir pasididžiavimo savo valstybe pamatus*, kas informacinio nestabilumo metu yra labai reikšminga ir svarbi aplinkybė.

Stebint socialiniuose tinkluose *Facebook, Twitter, Youtube* skleidžiamą informaciją matomas nemalonus pastovumas – neapykantos internete nemažėja. Ataskaitiniu laikotarpiu inspektorius, atlikdamas kontaktinio asmens su didžiosiomis IT bendrovėmis funkciją, 903 kartus (2017 metais – 663, 2018 metais – 648) pranešė apie neapykantos kalbą. Socialiniai tinklai pašalino 98 proc. neteisėto turinio komentarus, apie kuriuos pranešta, šis rezultatas geresnis negu praėjusiais ataskaitiniais metais ir yra toks pat, kaip 2017 metais. Prieigos prie neteisėto turinio komentarų panaikinimo reakcijos laikas ataskaitiniais metais vidutiniškai siekia 3 – 4 valandas, 2018 metais panašus skaičius komentarų šalintas per valandą, o 2017 metais 95 proc. komentarų šalinti mažiau nei per 24 val.

Ataskaitiniais metais Tarnyba tęsė kartu su Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija ir Lietuvos Respublikos generaline prokuratūra 2018 metais pradėtą vykdyti Europos Sąjungos pagal 2014-2020 m. Teisių, lygybės ir pilietybės programą finansuojamą projektą „Atsako į neapykantos nusikaltimus ir neapykantą kurstančias kalbas Lietuvoje stiprinimas“. Šio projekto tikslas – mažinti toleranciją internete ir kasdieniame gyvenime reiškiamai neapykantai, išmokti ją atpažinti ir efektyviai su ja kovoti.

Ataskaitiniais metais minėto projekto rėmuose vyko aštuoni suplanuoti seminarai, skirti socialiniams pedagogams ir socialiniams darbuotojams, naujienų portale *delfi.lt* (lietuvių ir rusų kalbomis), taip pat interneto portale *kurierwilenski.lt* lenkų kalba paskelbtos 4 publikacijos apie tai, kas yra neapykantos kalba, kodėl šis reiškinys yra žalingas visuomenei ir kaip su juo kovoti. Tarnyba, turėdama tikslą, kiek įmanoma daugiau platinti informaciją ir šviesti visuomenę, tokiu būdu mažinant toleranciją neapykantos kalbai, minėtų visuomenės informavimo priemonių prašė publikaciją viešinti ir šių priemonių socialinių tinklų paskyrose (*Facebook, Twitter ir Instagram*). Be to, optimaliai ir racionaliai naudodama Europos Sąjungos finansinę paramą, Tarnyba sugebėjo sutaupyti lėšų ir jas panaudojo dar platesnei informacinei kampanijai, įtraukdama regioninius spaudos leidinius – viešuosius pirkimus laimėjo ir teisę 8 publikacijas skelbti gavo regioniniai laikraščiai „Šalčia“, „Gargždų banga“ ir „Šiaulių naujienos“, taip pat leidinys lenkų kalba „Kurier Wilenski“ bei visos šalies mastu platinamas leidinys rusų kalba „Obzor“.